

ОСОБЛИВОСТІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БАНКІВ

У статті досліджено основні аспекти узгодження інтересів спеціалізованих банків з одного боку та держави з іншого. Обґрунтовано переваги створення спеціалізованих банків в контексті забезпечення інтересів держави. Надано рекомендації щодо здійснення ефективної співпраці між банками та державою.

The article is devoted to the study of basic aspects of reconciling the interests of specialized financial and credit intermediaries on the one hand and the state on the other. The advantages of creating specialized banks in the context of state interests are grounded. Recommendations concerning realization the effective work between banks and state are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Узгодження інтересів держави та фінансово-кредитних посередників є надзвичайно важливою проблемою сучасної економічної науки. Фінансове посередництво є не лише джерелом можливого залучення фінансових ресурсів, але й надзвичайно важливим інструментом проведення платежів, реалізації певних проектів, фінансування відповідних інвестиційних, соціальних програм. Саме з таких позицій ця проблема найчастіше обговорюється у наукових та професійних колах.

Разом із тим, в масштабах держави існує низка вузькоспеціалізованих задач, які мають вирішуватися лише спеціалізованими фінансово-кредитними установами – спеціалізованими банками. Іпотечне, інноваційне кредитування, фінансово-економічна підтримка пріоритетних галузей економіки – промисловості, сільського господарства тощо, все це складає основу економічного розвитку та зростання.

Тому узгодження інтересів спеціалізованих фінансово-кредитних установ та держави, а також механізм його забезпечення є надзвичайно актуальним питанням українського наукового сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання діяльності спеціалізованих комерційних банків, а також різні аспекти реалізації державної політики та узгодження її інтересів з інтересами фінансово-кредитних посередників досить широко знаходять своє відображення як у зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі. Значний вклад в наукову розробку цих питань внесли такі зарубіжні дослідники як: С. Брю, К. О. Глушкова, Дж. Кейнс, А. Ларнер, К. Макконелл, Л. Міллер, Дж. Мілль, А. Пігу, А. Сміт, Д. Рікардо, Я. Тінберген, І. Фішер, М. Фрідмен та ін. Серед українських учених-економістів особливої уваги заслуговують роботи: Д. Базилевича, О. І. Барановського, О. Д. Василика, Ж. М. Довгань, М. І. Долішнього, І. І. Д'яконової, Х. Жуковської, Б. С. Івасіва, С. В. Леонова, С. М. Лобозинької, М. І. Макаренка, В. М. Опаріна, А. М. Поддєрьогіна, М. І. Савлука, В. С. Стельмаха, О. Л. Яременка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, незважаючи на значну наукову розробленість питань функціонування спеціалізованих фінансово-кредитних організацій, проблема узгодження їх інтересів з інтересами держави остаточного вирішення на сьогодні не знайшла.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних аспектів узгодження інтересів спеціалізованих фінансово-кредитних посередників з одного боку та держави з іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно у вітчизняній та зарубіжній літературі всі комерційні банки прийнято поділяти на універсальні та спеціалізовані. Зазвичай, універсальний банк здійснює майже всі види банківських операцій: надання короткострокових та довгострокових кредитів, операції з цінними паперами, прийом усіх видів внесків, надання цілої низки послуг тощо, у той час як спеціалізований банк, навпаки, концентрує свої зусилля на одному або декількох видах банківської діяльності [1, с.1]. Отже, спеціалізовані комерційні банки, концентрують зусилля на здійсненні декількох основних банківських операцій або на обслуговуванні обмеженого кола клієнтів не відмовляючись при цьому від можливості надання універсального набору послуг. При цьому спеціалізація впливає на характер усієї діяльності банку, визначаючи особливості формування його активів і пасивів, побудову балансу, а також специфіку організації роботи з клієнтурою. Взагалі, в силу набуття досвіду роботи у певній сфері банківської справи, розробки технічних прийомів і методів реалізації тих чи інших операцій підвищується їх якісний рівень. Це у свою чергу зумовлює зростання дохідності окремих спеціальних операцій комерційних банків, а тому їхня діяльність в інших сферах стає неов'язковою.

Традиційно високим рівнем спеціалізації характеризуються банки Великої Британії, які включають депозитні (комерційні) та ділові (торгові) банки.

Особливої уваги, з позиції діяльності спеціалізованих банків, заслуговують банки Німеччини, де через спеціалізовані банки відбувається більше 1/4 ділового обороту всіх кредитних установ країни. Приблизно кожен третій великий банк із діловим оборотом близько 2,5 млрд. євро – спеціалізований банк. Сюди входять іпотечні банки та інші кредитні установи, що видають кредити під заставу реальних цінностей, спеціалізовані кредитні установи; банки, що надають позики з погашенням у розстрочку; кредитні установи, що видають позики для індивідуального будівництва; поштовий банк; кредитні установи промисловості тощо. При цьому основну групу спеціалізованих банків становлять 30 приватних іпотечних банків, спеціалізованих банків, що надають кредити на земельні ділянки і комунальні кредити. Вони видають довгострокові кредити для фінансування житлового будівництва та реконструкції житлових будинків, а також для промислових і сільськогосподарських капіталовкладень (під заставу земельних ділянок). Другий основний вид операцій – надання комунальних кредитів Федерації, землям і муніципалітетам, іншим корпораціям і установам публічного права. Комунальні кредити значною мірою перевищують кредити на житлове будівництво. Дві кредитні установи цієї групи фінансують суднобудування (на базі середньострокових і довгострокових кредитів). Необхідні засоби для кредитування вказані банки отримують за рахунок продажу на ринку капіталу заставних листів і облігацій комунальної позички. Взагалі, сфера діяльності спеціалізованих банків охоплює підтримку німецької економіки (за рахунок надання інвестиційних кредитів, фінансування часток участі одних фірм і підприємств у капіталі інших, довгострокового фінансування експорту та реалізації тих чи інших проектів), а також надання допомоги країнам, що розвиваються.

Досить цікавим у контексті здійсненого дослідження є також досвід Італії. Найбільш численною у цій країні є група народних банків, яка налічує 129 фінансово-кредитних установ, що обслуговують ремісників та сільськогосподарських працівників. Народні банки об'єднані у два синдикати: Національну асоціацію і Технічну асоціацію. Їх об'єднує своєрідний Центральний банк, який виконує звичні функції для таких організацій. Втім, незважаючи на значну кількість таких банків, їх роль невелика. Основними конкурентами народних банків виступають ощадні каси, що користуються великою довірою з боку сільськогосподарської клієнтури. Ділові банки представлені нечисленною групою, що пояснюється нерозвиненістю біржі, фінансового ринку і великою потужністю державного сектору. Ділові банки діють на різних фінансових ринках як за свій рахунок, так і від імені третьої

сторони, а також управляють майном приватних осіб і підприємств. Вони спеціалізуються на діяльності, яка пов'язана з цінними паперами та їх ринками, або виступають як фінансові інститути, або виконують операції, характерні для комерційних банків [2, с.4].

Характерною особливістю діяльності спеціалізованих банків в Італії є нерозвиненість іпотечних банків, їх в країні не більше 10, що обумовлено нерозвиненістю іпотеки. Як правило, іпотечні банки – державні або напівдержавні.

Узагальнюючи виконаний аналіз діяльності спеціалізованих банків промислово розвинутих країн, варто відзначити, що найбільш поширеними видами спеціалізованих банків є інвестиційні, інноваційні, ощадні, іпотечні та експортно-імпортні. Їх діяльність зосереджена на декількох операціях для більшості клієнтів.

Сьогодні в Україні розвиток банківської системи характеризується універсалізацією банківських установ. Більшість експертів відзначають, що тенденція до розвитку принципів універсалізації банківської справи, що формується тепер в Україні, має як свої недоліки, так і певні переваги. З одного боку, універсалізацію можна розглядати як гарантію стабільності банку незалежно від масштабу, місця розташування, множинності зв'язків тощо. Недоліки обумовлені, насамперед, тим, що у цьому випадку зростає ризикованість банківських операцій: вкладення в інвестиційні проекти здійснюються в безпосередньому зв'язку з основною банківською діяльністю, що, у свою чергу, містить загрозу зниження ліквідності банківських вкладень – проблему, яка сьогодні набуває особливого значення для вітчизняних банків. Ризик операцій банку значною мірою залежить від стану справ у найбільших клієнтів, в обігу яких задіяні значні кошти банку.

Водночас, розвиток вітчизняних банків як універсальних фінансових інститутів переважно носить вимушений характер: спеціалізовані фінансові установи ще мають пройти тривалий шлях у своєму формуванні в якості стійких суб'єктів ринку [3, с.6]. В умовах перехідної економіки найбільшою стабільністю можуть володіти банки, які поєднують універсальність із предметно-галузевою й предметно-проблемною спеціалізацією.

Крім того, одна із ключових проблем в даному контексті полягає у відсутності у вітчизняній нормативно-правовій базі чіткого визначення поняття спеціалізований фінансово-кредитний посередник, а відтак і регламентації механізму їх функціонування та можливості узгодження їх інтересів з інтересами держави.

Вітчизняні закони, зокрема Закон України «Про банки та банківську діяльність» вказують на те, що спеціалізованим визнається банк, 50% активів якого є активами одного виду [4, с.1]. Тобто іншими словами, спеціалізований банк за українським законодавством є універсальним банком, що з тих чи інших причин надає перевагу лише частині із основних банківських операцій. Крім того, варто акцентувати увагу на тому, що згідно з чинним законодавством, в Україні на сьогодні мають місце два типи спеціалізованих банків: ощадний банк та банк довірчого управління. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку, якщо більше ніж 50 відсотків пасивів банку є вкладками фізичних осіб (незалежно від типу активів), і статусу спеціалізованого банку довірчого управління, якщо обсяг операцій за договорами довірчого управління становить 100 і більше відсотків сукупних активів банку [4, с.1].

Зважаючи на специфіку діяльності спеціалізованих банків як фінансових посередників у інших країнах та беручи до уваги ті завдання, що мають вирішуватися даними банками, викладений вище підхід до розуміння сутності таких банків є дещо обмеженим.

Разом із тим, створення спеціалізованих банків має низку досить важливих переваг для держави в контексті забезпечення виконання її інтересів, ніж нарощування кількості універсальних (рис. 1).

Автор вважає за доцільне надати деякі коментарі стосовно відображених на рис. 1 переваг створення спеціалізованих банків в контексті забезпечення інтересів держави.

По-перше, держава може певним чином рекомендувати засновникам спеціалізованих банків щодо обрання специфіки його діяльності, виходячи із стану економічної кон'юнктури, стану фінансово-економічного середовища країни, соціально-економічних потреб тощо. У результаті, банки не будуть лише створюватися та контролюватися державою, а відтак діяти у вільному плаванні, а створюватися у відповідності з об'єктивною економічною потребою в них у тих галузях економіки, фінансування, яких буде узгоджено з інтересами для держави та економічно ефективним з боку засновників банку [5, с.34].

По-друге, держава може створювати певні обмеження в контексті максимально можливої кількості створених спеціалізованих банків одного виду. Максимально можлива кількість банків має бути визначено у відповідності із мінімальним потенціалом банків щодо фінансування галузей економіки, масштабів їх охоплення та в інтересах створення певної конкуренції між ними. Така політика створення спеціалізованих банків дозволить покрити сферою їх впливу всю територію держави, створить умови для конкурентної боротьби між ними та обмежить їх кількість в рамках економічно виправданого рівня.

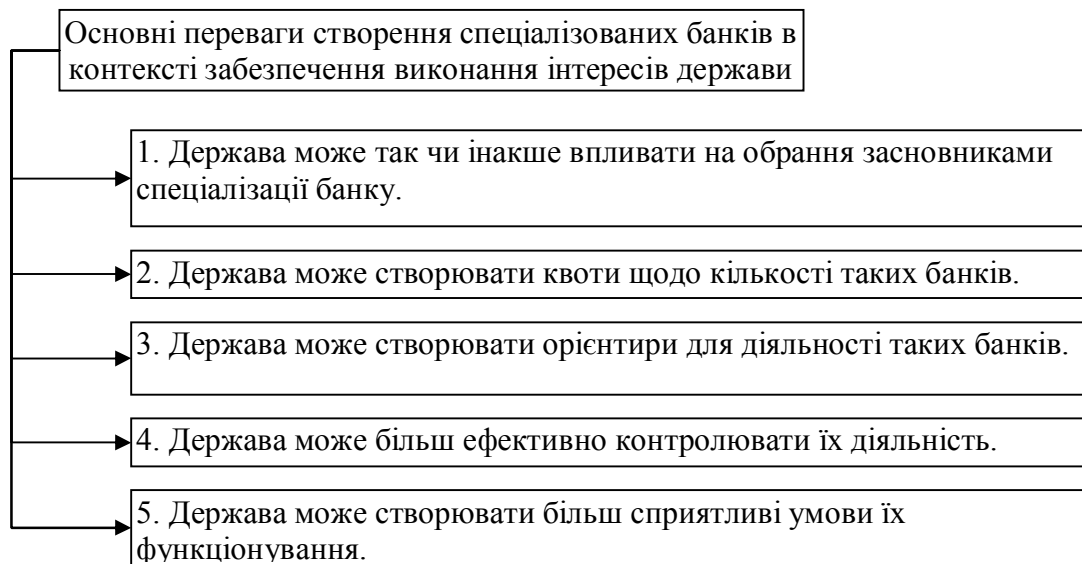

Рис. 1. Переваги створення спеціалізованих банків в контексті забезпечення інтересів держави

По-третє, держава може створювати певні економічні орієнтири щодо того, що саме має фінансуватися такими банками у першу чергу. Запровадження таких принципів зовнішнього управління такими банками створить умови, за яких досягнення їх економічних інтересів буде узгоджено із загальноекономічними державними інтересами, що є безумовно обґрунтованим як для однієї сторони, так і для іншої [6, с.180].

По-четверте, враховуючи той факт, що діяльність таких банків є вузькоспеціалізованою, то і контроль за їх діяльністю є більш простим та прозорим. У результаті прості поточні перевірки їх діяльності можуть досить ефективно контролювати ефективність, правомірність та неупередженість прийняття банком рішень щодо надання позик суб'єктам господарювання їх специфічного сектору. Крім цього, держава може створювати певні умови, яких мають дотримуватися банки щоб мати право подальшого функціонування у цій галузі. При порушенні таких правил або при невиконанні їх, держава може проводити конкурсний відбір тих кандидатів, які мають бажання заснувати банк даної окремої спеціалізації. Такий підхід підвищить мотивацію банкірів до більш ефективного вкладання їх фінансових ресурсів, диверсифікувати пакети їх послуг в рамках їх спеціалізації, впроваджувати більш вигідні умови кредитування тощо.

По-п'яте, держава може створювати більш сприятливі умови для діяльності таких банків для стимулювання засновників створювати саме спеціалізовані банки. Такі, більш лояльні умови, можуть у першу чергу, стосуватися оподаткування, крім цього, можуть розроблятися полегшені умови створення таких банків тощо. На думку автора, такий підхід буде стимулювати власників капіталу, що бажають вкладати його в організацію підприємства із фінансово-кредитного посередництва, створювати саме спеціалізовані банки [7, с.156].

Варто зазначити, що перелік можливих спеціалізацій таких банків може бути доволі розгалуженим. До їх складу можуть включатися: іпотечні, інноваційні, інвестиційні, санаційні, клірингові, депозитні, ощадні банки тощо. Крім того, вони можуть мати галузеву спеціалізацію (сільськогосподарські, соціального розвитку, будівельні, трастові, енергетичні, зовнішньоторговельні банки) та спеціалізацію за клієнтурою (біржові, споживчого кредиту, кооперативні, комунальні, страхові банки, тощо) [8, с.254]. Враховуючи вищезазначене, на думку автора, зацікавленість держави у створенні таких фінансово-кредитних посередників є очевидною.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумки здійсненого дослідження дозволяють акцентувати увагу на тому, що аналіз банківських систем різних країн свідчить про паралельний розвиток тенденції до посилення спеціалізації діяльності комерційних банків. Так, у країнах з розвинутою ринковою економікою, у тому числі й тих, які мають універсальну структуру кредитної системи, важливе місце (не дивлячись на деяке зниження їх числа) займають спеціалізовані банки. Діяльність спеціалізованих фінансово-кредитних посередників є надзвичайно важливою для економічного розвитку та зростання суспільства, оскільки вони можуть обслуговувати низку таких галузей економіки, які не представляють економічного інтересу для універсальних банків, узгоджуючи тим самим власні інтереси із інтересами держави, народного господарства та суспільства. Враховуючи відзначене подальші дослідження автора будуть спрямовані на створення ефективно діючого механізму узгодження інтересів держави та комерційних банків, а також проблемам створення спеціалізованих банків.

Список використаної літератури

1. Васильєва Т. А. Проблеми створення та функціонування спеціалізованих інноваційних банків / Т. А. Васильєва // Вісник Української академії банківської справи. – № 2 (23). – 2007. – С. 1–6.
2. Gutiérrez E. The Reform of Italian Cooperative Banks: Discussion of Proposals / E. Gutiérrez // Washington International Monetary Fund, 2008. – 18 p.
3. Леонов С. В. Сучасні тенденції спеціалізованого інвестиційного банкінгу / С. В. Леонов // Зб. тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 трав. 2008 р.; у 2-х т. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2008. – Т. 2. – С. 6.
4. Закон України «Про банки та банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5–6, ст. 30.
5. Глушкова Е. А. Границы государственного сектора в банковской системе / Е. А. Глушкова // Банковское дело. – 2009. – № 8. – С. 34–37.
6. Лобозинська С. М. Методологічні аспекти дослідження державного регулювання банківської системи в контексті світової та вітчизняної світової думки / С. М. Лобозинська // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техніч. праць. – Львів: НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 180–187.
7. Жуковська Х. Наявність і значення державного капіталу в банківській системі Польщі / Х. Жуковська, М. Жуковський // Еволюція банківської системи Польщі. – Люблин: вид-во університету Марії Кюрі-Скłodовської, 2006. – 335 с.
8. Свиридов О. Ю. Деньги, кредит, банки: [учеб. пособ. для вузов] / О. Ю. Свиридов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 446 с.

Прийнято до друку 02.12.2013